

פרשת השבוע, יתרו, תשע"ה
גיליון מס' 13
עורך: אלישי בן-יצחק, עו"ד
עורכת לשונית: עינב פלק

"כבד את אביך ואת אימך"

חובת הילדים בכבוד הוריהם

אלישי בן-יצחק*

פתיחה

פרשת השבוע מפגישה אותנו עם אחד הרגעים המכוננים בעם ישראל, מעמד הר סיני, וקבלת עשרת הדיברות. עשרת הדיברות הם בבחינת ערכים, צוים קטגוריים, בעלי תחולה אוניברסלית; ערכים שאינם תלויים בזמן ובנסיבות, ולצדם לא נמצא סנקציה, הגדרה או פירוט. הדיברות נחלקים לשתי חטיבות של חמישה דיברות. החטיבה הראשונה עוסקת במערכת ערכים, ציונים שהמשותף להם הוא סיווגם לקטגוריה "מצוות שבין אדם למקום", ובלשונונו – עניינים ביחסים שבין האדם לאלוקיו. הקטגוריה האחרת מכונה "יחסים שבין אדם לחבר", ועניינה לקבוע נורמות התנהגות ביחסים הבין-אישיים.

כאן אבקש לעמוד על אחת המצוות שהוגדרה כמצווה חמורה שבחמורות¹ ויש צורך להיזהר בה מאוד;² הדיבר החמישי העוסק בכיבוד הורים.

חשיבות כיבוד ההורים

מצוות כיבוד הורים מופיעה בעשרת הדיברות; "כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך";³ "למען ייטב לך".⁴ ציווי נוסף מצוי בספר ויקרא⁵: "איש אמו ואביו תיראו".⁶ התלמוד עומד על ההבחנה שבין מורא לכבוד ומבאר כך:⁷
תנו רבנן [=שנו חכמים]: איזהו מורא ואיזהו כיבוד? מורא – לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו; כיבוד – מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא.

עו"ד אלישי בן-יצחק מוסמך במשפטים מטעם האוניברסיטה העברית, בעל משרד עורכי דין ומרצה מן החוג המרכז האקדמי שערי משפט.

מדברי התלמוד עולה כי ההבחנה בין כבוד למורא הוא שכיבוד מחייב פעולות אקטיביות המוסבות לקיום היום-יומי של האדם, ומורא מוסב לעניינים האסורים ביחס להורים; לא עומד במקומו, לא יושב במקומו ולא סותר את דבריו.

כיבוד אב ואם – על מי רובץ הנטל הכלכלי

מצינו אפוא שחלק ממצוות כיבוד הורים הוא הדאגה לצורכי קיומם, אלא שכאן עולה השאלה על מי מוטלת החובה לממן צרכים אלו, על הברן או על ההורים? האם חייב הברן להוציא ממונו לצורך הדאגה להוריו, או החיוב הוא רק עצם הדאגה, בעוד ההוצאה עצמה מוטלת על ההורים?⁸

בתלמוד הבבלי נחלקו בשאלה זו, וכך אנו מוצאים:

משל מי? רב יהודה אמר: משל בן, רב נתן בר אושעיא אמר: משל אב.

טעמו של ר' יהודה המחייב את הברן בהוצאות הוריו נלמד מהשוואה שבין כיבוד האל לכיבוד ההורים. ביחס להורים נאמר "כבד את אביך ואת אמך", וביחס לאל נאמר "כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך";⁹ כשם שכיבוד האל מותנה בהוצאות, כך כיבוד הורים מותנה בהוצאות. בירושלמי משמיענו ר' שמעון בר יוחאי (רשב"י) כי מצוות כיבוד ההורים גדולה ממצוות כיבוד האל. הכיבוד?¹⁰

ר' שמעון בר יוחאי, אומר גדול היא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו נאמר... כבד את אביך ואת אמך ונאמר... כבד את ה' מהונך ממה את מכבדו ממה שיחנך מפריש לקט שכחה פיאה מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב ושופר

⁸ בחוק הישראלי אנו מוצאים את סעיף 14(1) לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תש"ט-1959, המטיל על ילד את מזונות הוריו; על ילד חלה החובה לדאוג למימון אשפוז של הוריו. ראו: משרד הבריאות, חוזר המנהל הכללי 24/05, מימון האשפוז הסייעודי הכרוני על ידי המתאשפז, בן/בת הזוג, ובני/בנות של המתאשפז (חלק 1: מבוא ורקע משפטי): "משרד הבריאות זכאי להפעיל אמצעי אכיפה לגביית התשלומים שאדם חייב בהם לעניין זה... אמצעי האכיפה לגביה מופעלים לפי הוראות פקודת המיסים (גביה), 1929".

⁹ בבבלי, קידושין לב, א. דיון דומה נמצא בתלמוד הירושלמי, פאה א, א.

¹⁰ משלי ג ט.

¹¹ ירושלמי (מהדורת וילנא), פאה א, א.

¹ ירושלמי (מהדורת וילנא), קידושין א, ז.

² טור יורה דעה, הלכות כבוד אב ואם, סימן רמ; וכך גם נפסק בשולחן ערוך, יורה דעה, הלכות כבוד אב ואם, סימן רמ, סעיף א.

³ שמות כ יא.

⁴ דברים ה טו. ודוק: עשרת הדיברות מופיעים פעמיים במקרא, הראשונה בפרשת השבוע והשנייה במשנה תורה, ספר דברים.

⁵ ויקרא יט ג.

⁶ במדרש אנו מוצאים הקבלה בין פרק יט בויקרא לעשרת הדיברות: ויקרא רבה (מרגליות), פרשת קדושים, פרשה כד: "שרוב גופי תורה תלויין בה. ר' לוי אמר מפני שעשרת הדיברות כלולין בתוכה".

⁷ בבבלי, קידושין לא, ב.

ותפילין וציצית ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים אם יש לך אתה חייב בכולן ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבוד את אביך ואת אמך ואפילו אתה מסבב על הפתחים.

לשיטתו של רשב"י, מצוות כיבוד האל חלה רק מקום שלאדם יש ממון, כלומר מצוות נתינת צדקה, רכישת תפילין וקניית לולב – מחויב בהן אדם רק אם יש לו ממון לרכוש אותם, אבל אם אין לו, אין הוא חייב. אולם במצוות כיבוד הורים ואמר רשב"י כי השאלה אם יש ממון או אין אינה מעניינת, ואם אין לאדם ממון, חובה עליו לחזור על הפתחים כדי לקיים את מצוות כיבוד הוריו. מגדיל רב אחאי גאון וקובע שגם אם יש לאב ממון לצרכיו, חייב הבן להוציא ממון לכיבוד הוריו.¹² לצד שיטת ר' יהודה קיימת שיטת ר' אושעיה, המסירה את האחריות הכלכלית מעל הילדים ומצמצמת את החובה רק לדאוג לצורכי ההורים בגופם, קרי על הילדים מוטלת אך החובה להתעסק בטיפול בהורים ובדאגה להם, להפסיד ממון בגין אבדן הזמן שבו בטלו ממלאכתם ולא הרוויחו כסף, אך לא להוציא כספים משלהם על הוריהם.¹³ להלכה פוסק הרמב"ם: **"אין זה הוא כיבוד מאכיל ומשקה מאכיל ומשקה משל האב"**.¹⁴ העיקרון המנחה הוא שאם להורים יש ממון, הרי ההוצאה נופלת עליהם, ורק אם אין להם ממון, תחול ההוצאה על הילדים.

כפייה לכיבוד הורים

על פי ההלכה דלעיל, הרי החובה על הבן להוציא ממון על הוריו חלה רק מקום שלהורים אין די צורכם. כאן עולה השאלה אם אפשר לאכוף מצווה זו; האם אפשר להכריח אדם לכבד את הוריו ולשלם את הוצאותיהם? מקרה מעין זה הונח לפני חכמי התלמוד¹⁶ בדבר אדם שלא היה מכבד את אביו ואת אמו. כפתוהו כדי לדון אם להענישו בעונש מלקות. התלמוד מכריע בשאלה זו על פי הברייתא הקובעת כי **"כל מצוות עשה שמתן שכרה בצידה אין בית הדין שלמטה מזהרין עליה"**.

ברוח זו פוסק גם ר' משה איסרליש (הרמ"א):¹⁷

אין ב"ד כופין על מצות כבוד אב ואם, דהוי ליה מצות עשה שמתן שכרה בצדה שאין ב"ד כופין עליה.

בשונה מגישה זו ובדרך מרוככת ומאוזנת יותר פוסק הרמב"ם וקובע כך:¹⁸

"ואם אין ממון לאב ויש ממון לבן כופין אותו וזן אביו אמו כפי מה שהוא יכול".

גם השולחן ערוך נוקט גישה זו ואף מרחיב ממנה:¹⁹

ואם אין לאב, ויש לבן, כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול. ואם אין לבן, אינו חייב לחזור על הפתחים להאכיל את אביו. אבל חייב לכבדו בגופו, אף על פי שמתוך כך בטל ממלאכתו ויצטרך לחזור על הפתחים. ודוקא דאית לבן מזונות לאיתזוני הוא יומא, אבל אי לית ליה, לא מיחייב לבטל ממלאכתו ולחזור על הפתחים.

השולחן ערוך שבו על פסיקתו של הרמב"ם ומוסיף שכפיית ילד בהוצאות הוריו תיעשה רק מקום שלילד יש ממון אך אינו רוצה לשאת בהוצאות הוריו שאין להם, אבל מקום שלילד אין ממון, אי אפשר לכפות עליו לצאת ולחזור על הפתחים בשביל הוריו. גם את החובה לכבד את ההורים בגופו – קרי בהשקעה של זמן בטיפול בהורים הגוררת ביטול ממלאכה והפסד ממון – גם את עיקרון זה מסייג בעל השולחן ערוך וקובע כי הוא יתקיים רק אם הפסד הזמן והבטלה ממלאכה לא יעמוד לבן לרועץ ויגרע מיכולתו לפרנס את עצמו.

הרמ"א מוסיף על סייג זה עיקרון מפורט יותר: אם להורים ילדים רבים שלחלקם יש ממון ולחלקם אין, הרי החובה תחול רק על אלו שיש להם.²⁰ ראויה לציון אמירתו של בעל ספר החינוך העומד על מצוות כיבוד הורים:²¹

ואם יש כח בבית דין כופין אותו, כמו שכתבנו למעלה [מצוה ו'] שבביטול עשה כופין בית דין.

קביעתו של בעל ספר החינוך מבקשת ללמדנו שהיכולת לכפות על ילדים את קיום המצווה תקפה רק מקום שיש סמכות וכוח לבית הדין לעשות זאת; בימינו, כשעם ישראל יושב על אדמתו והוא אוטונומי לנהל את ענייניו, אמנם אפשר לכפות על ילדים את הוצאות הוריהם.

במקום סיכום

עמדנו על חובת הילדים לדאוג לצורכי הוריהם ועל השאלה אם אפשר לכפות על ילדים את הוצאות הוריהם, ולא נוכל לחתום את דיוננו בלי לעמוד על דברי התלמוד הירושלמי הקובע כך:²² **"יש שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם ויש שהוא כודנו ברחיים ויורש גן עדן"**. בהמשך מבאר התלמוד כי אמת המידה לכיבוד הורים לעולם אינה מה הילד נותן להוריו אלא כיצד הוא עושה כן, באיזו דרך הוא מכבד את הוריו. על דרך זו קובע התלמוד הירושלמי כי כיבוד הורים הוא רק זה הנובע מכבוד להורה. אדם יכול להשקיע בהוריו ממון רב, למשל במאכלים משובחים, אלא שהוא יעשה כן משום זלזול ופגיעה בהוריו. במצב דברים זה כל טרחתו לא תעמוד לזכותו, והוא ייענש. מנגד יכול אדם לתת להוריו דברים שבמבט שטחי עולים כדי זלזול – כמו הבן הנותן לאביו לעבוד בעבודה קשה – אלא שהדבר נעשה משום כבוד ההורים, ועל כן יקבל הבן שכר על פעולותיו. כך או כך, הלוואי שיתקיימו לנו התפילה **"אל תשליכני לעת זקנה ככלות כוחי אל תעזבני"**²³ והאמונה כי כוחותינו ומזונותינו יעמדו לנו ללא עזרתם של ילדינו.

¹² שאילתות דרב אחאי גאון, שאילתא נו.

¹³ בבלי, קידושין לב, א.

¹⁴ משנה תורה, הלכות ממרים, פרק ו, הלכה ג.

¹⁵ כך גם פוסקים הטור והשולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ, סעיף ה.

¹⁶ בבלי, חולין קי, ב.

¹⁷ הרמ"א שולחן ערוך, יורה דעה, הלכות כבוד אב ואם, סימן רמ, סעיף

א.

¹⁸ משנה תורה, הלכות ממרים, פרק ו, הלכה ג.

¹⁹ שולחן ערוך, יורה דעה, הלכות כבוד אב ואם, סימן רמ, הלכה ה.

²⁰ הרמ"א יורה דעה, הלכות כבוד אב ואם, סימן רמ, הלכה ה.

²¹ ספר החינוך, מצווה לג.

²² ירושלמי (מהדרת וילנא), פאה א, א.

²³ תהלים עא ט.